

PŘEDBĚŽNÉ VÝSLEDKY ZÁCHRANNÝCH ARCHEOLOGICKÝCH VÝZKUMŮ V JIHLAVĚ V ROCE 2003

VORLÄUFIGE ERGEBNISSE ARCHÄOLOGISCHER RETTUNGSGRABUNGEN IN IGLAU IM JAHR 2003

Petr Hejhal, Petr Hrubý, Vítězslav Mráz
Archaia Brno, o. p. s., pracoviště Jihlava

Příspěvek přináší informace o další archeologické sezoně na území města Jihlavy. Jedná se o první rok existence samostatného terénního pracoviště obecně prospěšné společnosti Archaia Brno, která přistoupila v roce 2002 k systematickému sledování stavební a následně k vyvíjení terénní archeologické činnosti nejprve v historickém jádru města Jihlavy, posléze i v jiných lokalitách nově vzniklého kraje Vysočina, a to na obou stranách někdejší zemské hranice. Jde o archeologické akce, během nichž byly získány stopy osídlení nebo jiných aktivit z klíčového období našich středověkých dějin, z 13. století. Pro Jihlavu samotnou i pro širší Jihlavsko a Českomoravskou vrchovinu má tento časový úsek o to větší význam, protože znamená zhušťování a rozrůstání dosavadní sídelní sítě v okrajových, v raném středověku již osídlených oblastech, ale zejména soustředěnou kolonizaci dosud neosídlených oblastí. Jihlavsko v užším slova smyslu je oblastí s velmi specifickými přírodními podmínkami, které zásadně ovlivnily charakter zdejšího osídlení i proces zrodu vrcholně středověké krajiny. Tento region byl vzhledem k mimořádně nepříznivým klimatickým ukazatelům a vzhledem k velmi blízkému sousedství mnohem příznivějších oblastí na JV spočinku Vysočiny v pravěku až na výjimky (zato však nepříliš Jihlavsku vzdálené) prakticky neosídlen. Souvislé a dlouhodobé aktivity člověka zde začínají skutečně až na sklonku raného středověku, tedy zhruba od konce 12. století.

V letošním roce se jihlavské pracoviště Archaia Brno soustředilo především na celkovou stabilizaci, záběh a pozvolný rozvoj, a to zejména z hlediska spolupráce a koordinace činnosti s jednotlivými stávajícími archeologickými pracovišti v regionu. Tato koordinace a aktivita by měla být zaměřena na vytvoření mechanismů s cílem získávat údaje o klíčových stavebních akcích v regionu, při kterých se dá očekávat výskyt archeologických památek. Nutno zdůraznit, že klíčovou roli v tomto směru sehrává nutně archeologické oddělení Muzea Vysočiny v Jihlavě, kde díky iniciativě jeho zaměstnanců a ochotě vedení muzea došlo v roce 2002 ke zřízení poradního sboru ředitelky Muzea Vysočiny a k vytvoření zárodků fungující regionální archeologické komise. Důraz je kladen také na spolupráci při samotném výzkumu, a to nejen ve fázi finálního zpracování a publikace jeho výsledků, ale i ve fázi přípravy a vlastní exkavace, případně prospekce. To má vést v konečném důsledku k vzájemnému odbornému obohacení a k celkovému vzestupu úrovně bádání.

Joštova ulice, parc. č. 68 [akce A 011/2003]

V dubnu 2003 proběhl archeologický výzkum na lokalitě Joštova, v proluce mezi domy č.p. 8 a 10. Výzkum byl vyvolán plánovanou stavbou budovy penzionu. Objekt se nachází v západní frontě domů Joštovy ulice (středověká platea Oleatorum) a je součástí domovního bloku vymezeného na jihu ulicí Brněnskou, na severní a východní straně lomící se ulicí Joštovou a na západě ulicí Lazebnickou. Pozemek má obdélný tvar velikosti 8 x 10 m.

Zkoumaná parcela se v rámci středověkého dělení města nacházela ve II. čtvrti, která zaujímal její jihovýchodní část. Původní název ulice byl Olejnická (Platea Oleatorum). Ulice ohraničující domovní blok ze severu nesla jméno Za farou (Retro parrochiam; srov. Hoffmann – Jaroš – Pisková – Svěrák 2000, mapa č. 20). Na vyobrazení Jihlavy při tzv. prvním vojenském mapování z let 1764–1767 má domovní blok již v podstatě pravidelný obdélný tvar. Na císařském otisku stabil-

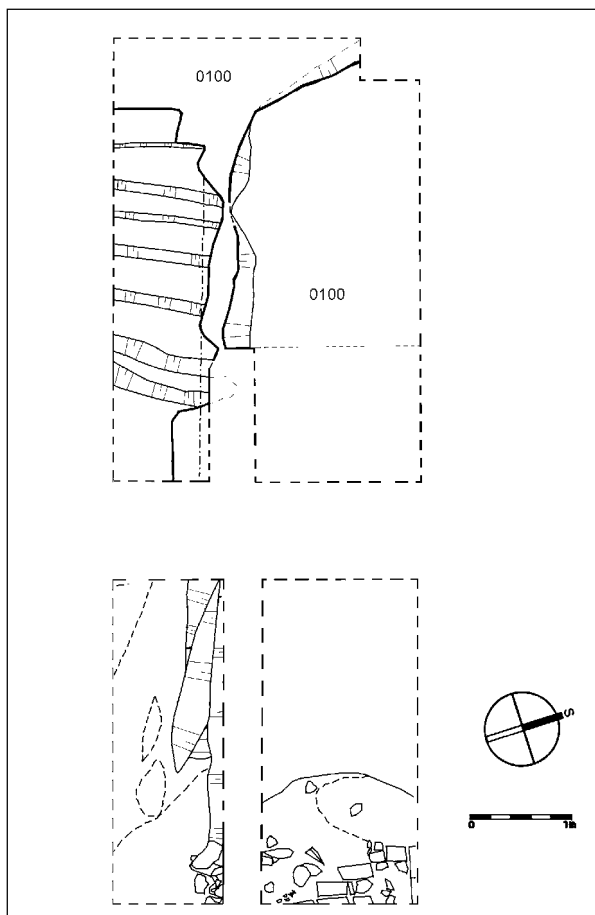
Obr. 1. Plán středověkého jádra Jihlavy s vyznačením archeologických akcí. 1: kostel Nanebevzetí Panny Marie a klášter minoritů (akce A 024/2003), 2: proluka Joštova (akce A 011/2003), 3: Husova 34 (akce A 026/2003).

Mittelalterliche Stadt Jihlava (Iglau) und die Ausgrabungen. 1: Mariä Himmelfahrt Kirche, 2: Jostova Straße, 3: Husova Straße 34.

ního katastru z roku 1835 je zde zaznamenán objekt, který zaujímá pouze jižní část. Zkoumaná plocha se nachází na mírném svahu sklánějícím se k jihu. Nadmořská výška lokality je zhruba 510 m n. m (obr. 1:2).

Výzkum probíhal formou plošné skrývky nepoškozené části plochy (archeologický terén v severní polovině proluky byl zničen stavbou septiku). Po odstranění recentních a novověkých dorovnávek terénu bylo v části zkoumané parcely zachyceno geologické podloží. Reprezentovaly jej uloženy převážně písčitého charakteru. Jako nejstarší stopy lidské aktivity na sledované parcele bylo možno zaznamenat do podloží zahloubený objekt, jehož celkové rozměry ani tvar nešlo zachytit. Zánik objektu můžeme na základě keramického materiálu datovat do poloviny 14. století.

Do části popisovaného objektu byl po jeho zasypání zahlouben suterén dřevohliněného domu (obr. 2). Nacházel se v jižní části zkoumané proluky, výzkumem bylo možno zachytit pouze jeho severní část se vstupní šíjí. Jižní stěna suterénu byla zničena při stavebních pracích souvisejících s rekonstrukcí sousedního domu (Joštova 10), která proběhla v 80. letech 20. století. Z technických důvodů nebyla zachycena východní stěna suterénu. Nevíme tedy, zda dům respektoval svými rozměry uliční čáru. Lze konstatovat, že ji respektoval orientací své kratší strany (za předpokladu, že průběh ulice zůstal od středověku nezměněn). Můžeme rekonstruovat rozměr delší

Obr. 2. Proluka Joštova, plán archeologické situace z 13. a 14. století.

Joštova Straße, Grabungssituation mit Befunden aus dem 13. und 14. Jahrhundert.

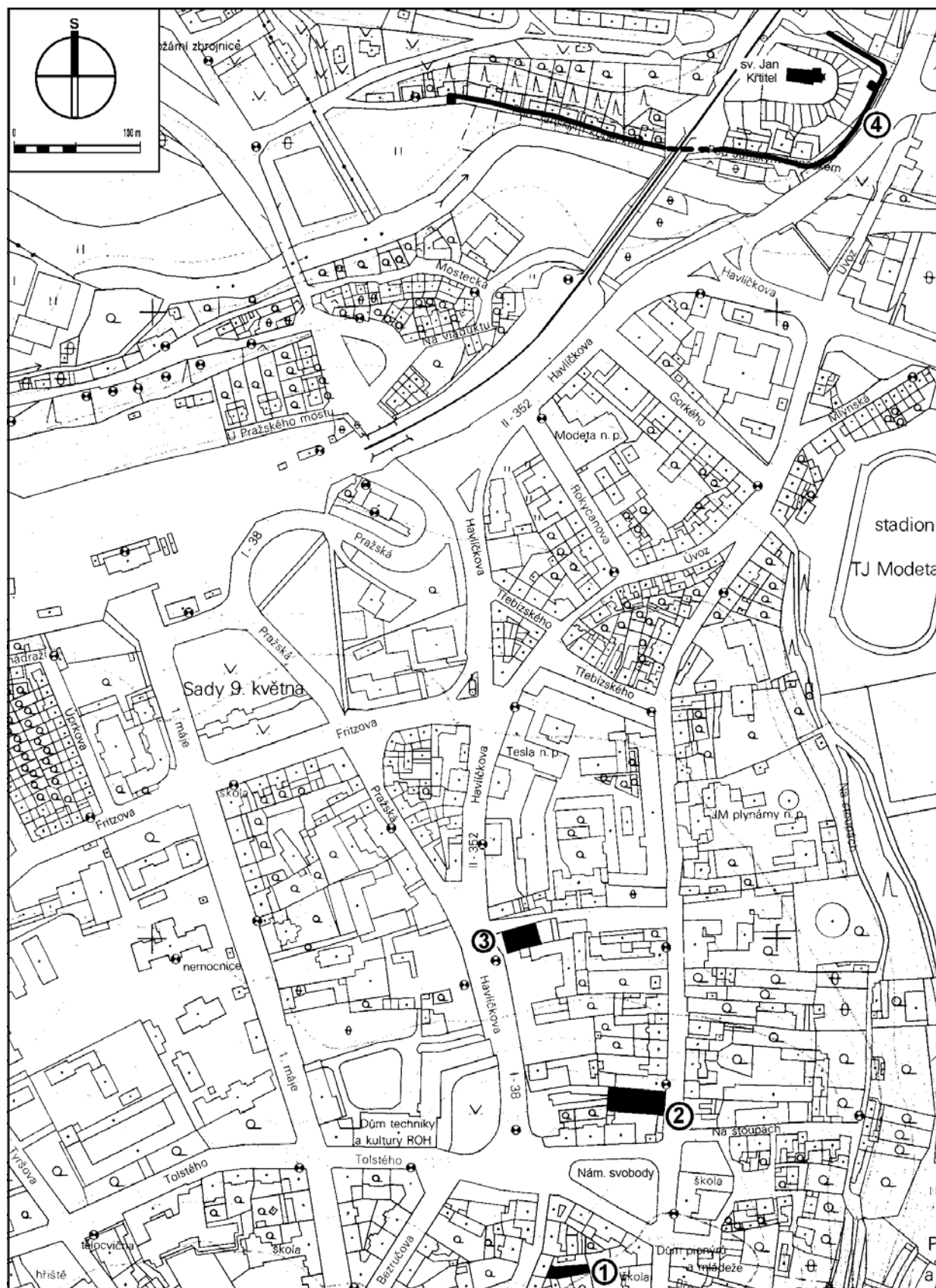
(severní) strany suterénu se vstupní šíjí přibližně 7 m (bez vstupní šíje cca 4 m) a hloubku nejméně 1,4 m. Vzhledem ke struktuře podloží, do kterého byl vyhlouben, je nutné alespoň na některých místech předpokládat dřevěné vyztužení stěn. Pozůstatky bednění se in situ dochovaly pouze jako obložení stupňů schodiště. Na základě tvaru půdorysu lze dům typologicky označit jako typ B1.1, B2.1, popř. B2.3 (podle Vařeka 2002). Suterén byl po ztrátě své funkce v podstatě jednorázově zasypán. Na základě nalezeného keramického materiálu můžeme tuto událost datovat do 2. pol. 14. století, popř. do 1. poloviny století následujícího.

V jedné z uloženin, kterými byla zasypána vstupní šíje, byly zaznamenány strusky barevných kovů, dokládající metalurgickou činnost. Na zasypaném suterénu byl objevena část cihlové konstrukce spojené maltou, pravděpodobně zbytek sloupu. Vznik této konstrukce datujeme pouze post quem nejdříve do 15. století. Jako nejmladší lze označit horizont povrchových sutinových a navážkových materiálů, které se nacházely v celé ploše dvora. Jedná se o dorovnávkou terénu, datovatelnou pomocí nálezů do širokého rozmezí 17.-21. století. Zachycena byla také část cihlového dláždění, v jehož podsýpce byla nalezena měděná mince vyražená v 18. století (Hejhal 2003a).

Komenského ulice 36, parc. č. 2818. [akce A 012/2003]

V intervalu od března do října 2003 proběhl dohled a záchranný archeologický výzkum ve dvoře domu Komenského 36 (obr. 3:1). Výzkum byl vyvolán stavbou sociálně terapeutického centra. Zkoumaný dvůr je součástí domovního bloku vymezeného na západní straně ulic Komenského, na jižní straně ulic Divadelní, na severní straně ulic Tolstého a ulic Křížovou na straně východní. Zkoumaná plocha se nachází v prostoru systému opevnění dnes již neexistující Špitálské brány.

Jihlava byla opevněna již ve středověku kamennou hradbou s třemi hlavními (Špitálská, Matky Boží a Brtnická) a několika branami vedlejšími. Opevnění bylo později vylepšeno vsazením válcových a hranolových bašt a vystavěním parkánové hradby. Ve 14. století byly větší brány opatřeny barbakány a některé úseky hradeb doplněny vodním příkopem. Na sklonku středověku byla zesílena fortifikace na SV okraji města o prvek označovaný v pramenech jako „Kočka“ („Katz“). Novou vlnu opevňování vyvolala třicetiletá válka. Roku 1639 se přiblížilo švédské vojsko, na což osádka Jihlavy reagovala opravami staršího, velmi nevyhovujícího opevnění. Roku 1645 vstoupily do města švédské jednotky a takřka okamžitě byla zahájena stavba nových opevňovacích prvků, které měly proměnit Jihlavu v mohutnou bastionovou pevnost. Opevňovací práce vedl švédský inženýr Matyáš Richter. Byla zplanýrována blízká předměstí a na jihu vytvořena nová záplavová území. Takřka okolo celého obvodu města byla vytvořena krytá cesta se shromaždišti. V širším okolí Jihlavy vytvořili Švédové řadu polních opevnění a zátarasů tvořených španělskými jezci. V prostoru Špitálské brány byl umístěn ravelin, představený před starší barbakán. Opevňovací práce probíhaly po celou dobu švédské okupace a ani roku 1647, když město obsadila císařská armáda, nebyly dokončeny (Kupka – Čtverák – Durdík – Lutovský – Stehlík 2002, 204-209). V 18. století, kdy byla Jihlava „degradována“ na posádkové a zásobovací město, byla zahájena likvidace novověkého opevnění. Pozůstatky

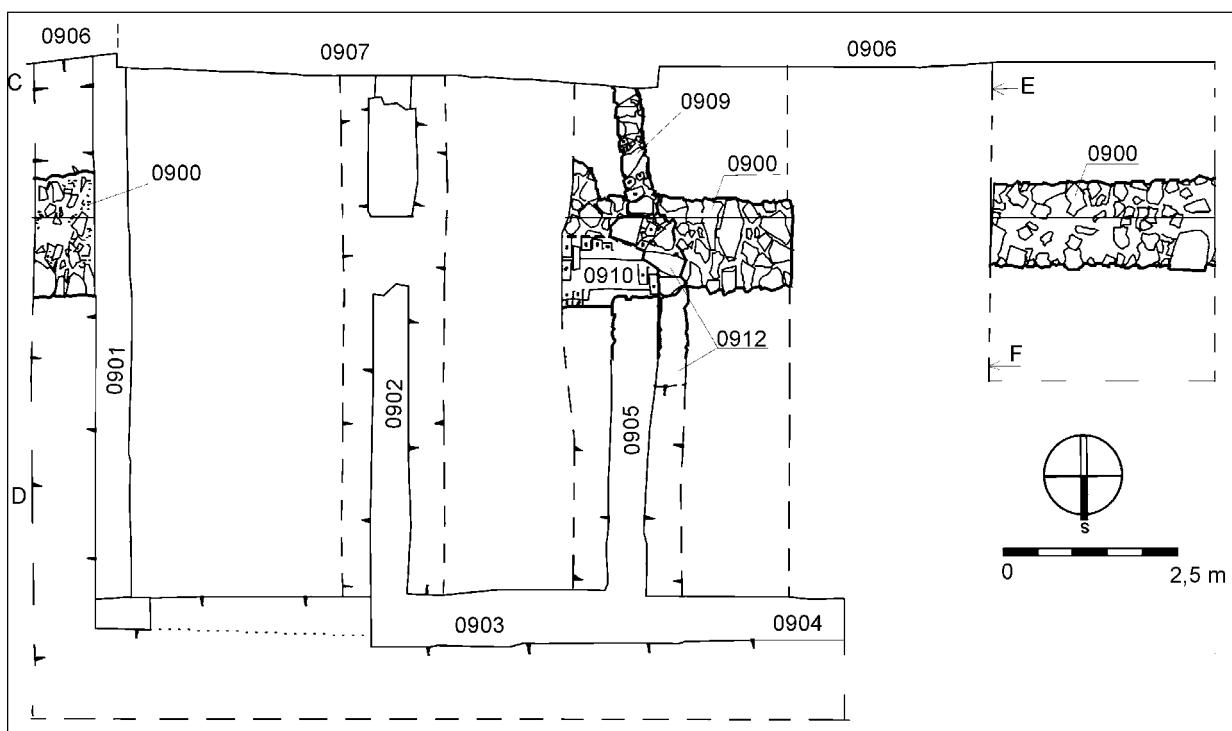
Obr. 3. Plán severní části Jihlavy s vyznačením archeologických akcí. 1: Komenského 36 (akce A 012/2003), 2: náměstí Svobody, hotel Beseda (akce A 008/2003), 3: Havlíčkova, hala EKON (akce A 107/2003), 4: Pod Jánským vrškem, rekonstrukce plynovodu (akce A 013/2003).

Stadt Jihlava (Iglau), ehemalige Hospitalsvorstadt und die Ausgrabungen. 1: Komenského Straße 36, 2: Náměstí svobody (Freiheitsplatz), 3: Havlíčkova Straße, 4: Johansberg.

bastionů jsou dodnes patrné na topografickém rozvržení některých částí města (Hoffmann – Jaroš – Pisková – Svěrák 2000). Nová zástavba vzniká až po polovině 17. stol. Na plánu Jihlavy z roku 1785 dotčený blok domů není zakreslen, vznikl tedy až po roce 1785.

Lokalita se nachází na severním konci rovné plošiny, která se po několika metrech začíná svažovat k severu. Nadmořská výška parcely je přibližně 520 m n. m. Archeologické situace byly dokumentovány na řezech výkopu pro základy nové stavby, na dvou místech došlo i k plošnému odkryvu. Nejstarší zachycenou situací byly fragmenty zdi (k. 0900), založené na podloží (k. 0100) a pojené maltou. Zeď vedla přibližně ve směru V-Z. Byly zdokumentovány tři

Odhalenou kamennou zeď spojujeme s opevněním města v blízkosti Špitálské brány. S tímto koresponduje i průběh podloží, který před touto zdí (hradbou) prudce klesá do zřejmě vodního příkopu. Tomu nasvědčuje i spodní část zásypu příkopu (k. 0109), která má charakter naplaveniny. Výzkumem zachycené opevnění je zakresleno na plánech Jihlavy z roku 1647 a 1648. Nezodpovězenou otázkou nadále zůstává doba vzniku nalezené hradby a příkopu. Rámcově můžeme tuto událost klást do 16. – 1. pol. 17. stol. Na sklonku 18. století, v době likvidace městského opevnění byl příkop v podstatě jednorázově zavezen (obr. 4). Na zasypaném příkopu byla postavena cihlovo-kamenná stavba, jejíž základy na některých místech využily i zbytky zplanýrované městské hradby (Hejhal 2003 b).

Obr. 4. Komenského 36. Situace archeologického výzkumu.
Komenskeho Straße 36, Grabungssituation.

úseky ve třech sondách. Můžeme předpokládat, že zeď probíhá po celé délce dvorního traktu. Průměrná šířka zdiva byla 1,2 m, na jednom místě dosahovala šířky 2,1 m. Na jižní straně ke zdi přiléhaly vyrovnávací vrstvy, které můžeme datovat do období novověku. Na severní straně zdi podloží klesalo prudce dolů a byly zde zaznamenány jednorázové zásypy. Podle keramiky jej datujeme do novověku. Kamenná zeď 0900 byla na obou stranách převrstvena novověkými vyrovnávacími vrstvami. Nejmladší archeologicky zjištěné situace na lokalitě představovaly zbytky převážně cihlového zdiva domu, který byl postaven nejdříve na konci 18. století. Dům se rozkládá severně od zdi k. 0900, přičemž na některých místech byly jeho základy postaveny na tuto konstrukci. Za zmínku stojí pozůstatky otopného zařízení, které představovalo cihlami vydlážděné topeniště (0910) a zbytek cihlovo-kamenného komína (část k. 0912 a k. 0905).

Husova ulice 34 [akce A 026/2003]

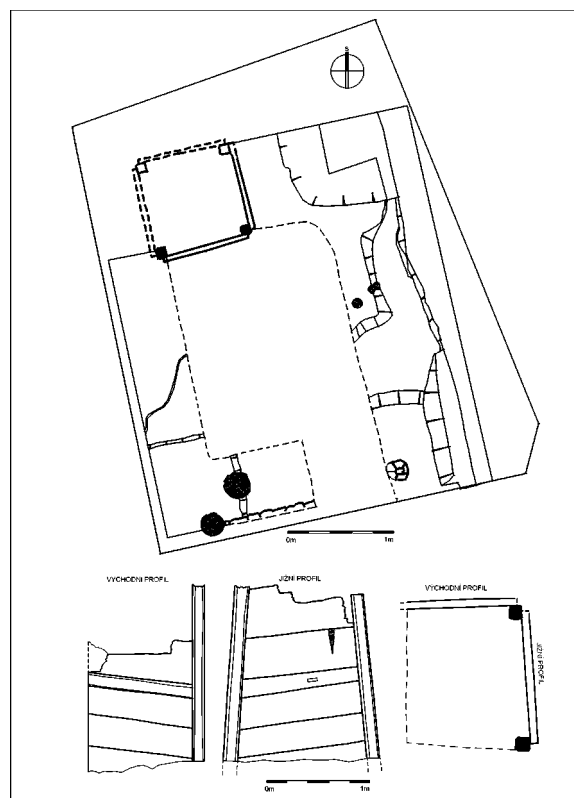
V souvislosti s výkopovými pracemi v interiéru domu byla v dubnu 2003 provedena dokumentace narušených terénů (Mráz 2003). Objekt se nachází v severní frontě domů ulice a je součástí uceleného nepravidelně rozvrženého bloku, vymezeného na jižní straně ulicí Husova, na severu ulicí Jana Masaryka a uličkou Křivá, na východě ulicí Palackého (obr. 1:3). Parcelace domů Husova 46, 44, 42, 40, 38 a 36 je orientována na průběh Husovy ulice. V případě sledovaného domu se jedná o klasičtější hloubkovou gotickou parcelu skládající se z domovního a dvorního traktu. Šířka zkoumané plochy činí cca 3,8 m, délka je cca 6,0 m. Domovní blok a dům číslo 34 v Husově ulici se v rámci středověkého dělení města nacházely ve IV. čtvrti, která zaujímal severozápadní část areálu města. Husova ulice nesla původní název Mlátečná (Platea Siliquum), ta část, kde se v současné době nachází parcela č. 34, Růžová (Platea Rosarum; Hoffmann – Jaroš – Pisková – Svě-

rák 2000, mapa č. 20). Lokalita se nachází na rovné plošině, která plynule přechází do mírného svahu sklánějícímu se k jihovýchodu. Nadmořská výška parcely se pohybuje v rozmezí 522,2-523,5 m.

Výzkum v Husově ulici 34 se řadí k těm akcím, během nichž byly získány stopy osídlení nebo jiných aktivit vrcholného středověku. Hodnota je o to vyšší, že je v pořadí již čtvrtým odborným archeologickým zásahem do stavební a sídelní historie v této části středověkého městského organismu (po výzkumech v Husově ulici číslo 32 a číslo 28 a 12). V prostoru dvou městských parcel poblíž nároží s Palackého ulicí byla identifikována tři kamenná jádra gotických domů ze 13.-14. století, jemuž předcházely zahluobené sídlištní objekty a kúlové jámy, reprezentující zároveň nejstarší stopy sídlištních aktivit v tomto prostoru. Tyto aktivity je možno zcela bezpečně přiřadit k období kolonizace rozsáhlého návrší v místě pozdějšího města (srov. Kováčik – Merta 2000; tíž 2002). Jinou, poněkud menší archeologickou akcí, nikoliv však méně významnou, je pak dozor při rekonstrukci kanalizace v nedaleké Divadelní ulici, kde byly na řezech výkopu v roce 2002 zjištěny bohaté vrstvy s keramikou 13. století a zbytky suterénních částí domů dřevohliněné konstrukce se stopami požáru. Tyto objekty se přitom nacházely jen několik desítek metrů od zkoumaného plochy. Lokalitou, která je našemu prostoru již poněkud vzdálená, která ale přinesla významné doklady osídlení od nejstaršího období po celý vrcholný středověk, je pak prostor nynějšího parkoviště v Křížové ulici, tedy místo přiléhající bezprostředně k hradbám (Zatloukal 1994a; tíž 1994b).

Postup výzkumných záchranných prací spočíval v dokumentaci již odkrytých objektů, které však byly předtím hrubým zásahem bez přítomnosti archeologa znehodnoceny. Tím byl záchranný výzkum značně zkomplikován, protože na místě bylo možno zachytit již jen fragmenty archeologických situací. V první fázi proběhlo celkové začišťení zkoumané plochy. Dále byly zachované stratigrafie začišťeny a následně zdokumentovány. Značná část času byla věnována průzkumu dřevěné jímky, která se nacházela v SZ rohu místnosti. Části objevených kúlových sloupů byly zdokumentovány a převezeny na dendrochronologické analýzy. Pod podlahou se nachází nejmłodší vrstva komunikačního charakteru. Jedná se o mohutnou vrstvu 0101, která byla interpretována jako novodobý podlahový podsyp, který vznikl teprve po provedení přístavby. Další vrstvy nejspíše souvisely s původním dvorním traktem domu, který se nacházel v těchto místech. Jako zásadní se ukázaly vrstvy 0113, 0112 a 0107, které byly těsně nad podloží. Jedná se o zásypané vrstvy výkopové jámy 0507 pro dřevem obloženou jímku (obr. 5).

Jímka se nacházela v SZ rohu místnosti. Jednalo se o dřevem obložený objekt. Dřevěná konstrukce se skládala z trámů (0401a) 12 x 14 cm a fošen (0401b) o šířce 18-40cm, tloušťce 7cm a délce 1,26 m. Profil této jímky je lichoběžníkového tvaru. Z důvodu nedostatku času nebyla prozkoumána celá, proto nelze určit její hloubku. Byla provedena dendrologická analýza vzorků z obložení stěn jímky. Ve všech třech případech se jedná o jedlové dřevo s daty skácení 1327/28, 1314 a 1316 (analýzu provedl T. Kyncl). Další data pro dendrochronologii byly odebrány ze dvou kúľ. Kúľy nebyly zachyceny in situ, nicméně bylo lokalizováno místo jejich původního umístě-

Obr. 5. Husova 34, situace archeologického výzkumu a plán dřevinné jímky.

Husova StraÙe 34, Grabungssituation und ein Plan der Abfallgrube.

ní. Můžeme je interpretovat jako nosné pilíře blíže neurčené konstrukce (velmi pravděpodobně konstrukce domu). Oba sloupky byly jedlové a byly skáceny 1241/42 a 1249/50 (Kyncl 2003).

Kostel Nanebevzetí Panny Marie a klášter minoritů [akce A 024/2003]

Na počátku roku 2003 byla zahájena další etapa rekonstrukce areálu kostela Nanebevzetí Panny Marie a přilehlého kláštera minoritů, na které zcela přirozeně navázala i další etapa archeologického výzkumu a dokumentace. Lokalita je situována v jižní až jihozápadní části středověkého městského areálu. V bezprostředním západním sousedství se nachází gotická brána Matky Boží (obr. 1:1). Celý areál lze charakterizovat jako téměř ploché a rovné prostranství, které od předpolí města není nijak přirozeně odděleno, jako např. část města na východní straně nad strmým svahem k řičce Jihlávce. Jedná se o chrám, který není klasicky orientován V-Z, nýbrž směrem SSS-JJV. Stavba je charakteristická dlouhým kněžištěm, přičemž v jeho severojižní orientaci bývá spatřována symbolika směřování k hrobu svatého Františka z Assisi. Konventní kostel byl založen ve 40. letech 13. století, přičemž již v té době musel v tomto prostoru sídlit v provizorních podmínkách zdejší konvent menších bratří. Po předchozích výzkumných etapách z roku 2002, které byly zaměřeny na prostor presbytáře a vnější bok na Minoritském náměstí, byly předmětem výzkumu a dohledu prostory křížové chodby, dále sakristie

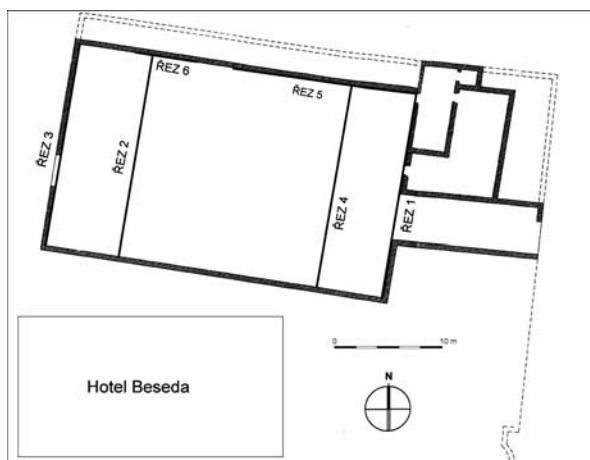
Obr. 6. Kostel Nanebevzetí Panny Marie a klášter minoritu. Archeologická situace v křížové chodbě. Maria Himmelfahrt Kirche, Grabungssituation im Kreuzgang des Klosters.

a pak prostory obdélné vstupní gotické síně v jižní části komplexu.

Ve všech kontextech byly prozkoumány prvky, situace a uložení z nejmladších období (recent, subrecent), dále z období klasicismu a baroka a pak z období renesance a pozdního středověku. Mladší archeologické situace, zejména v podobě zásepových komunikačních vrstev a vyrovnávacích podpodlažních horizontů, byly nalezeny v místě vstupní síně s křížovou klenbou a také v celé východní, jižní a severní části křížové chodby, kde byly rekonstruovány podlahy. V prostoru křížové chodby byly – zcela analogicky situacím v presbytáři – nalezeny doklady pohřbívání, a to v podobě zděné hrobky. Konstrukčně velmi podobné byly krypty v presbytáři kostela, opatřené náhrobními kameny a datované od pozdního středověku do období baroka. Uvnitř se nacházela koncentrace ostatků, hlavně dlouhých kostí nohou a rukou, přičemž mohlo jít jak o původního pohřbeného jedince druhotnými procesy přemístěného, tak o ostatky, které se do prostoru ohraničeného zdívkou mohly dostat i odjinud (obr. 6). V tomtož traktu kvadratury byly pak nalezeny také další, nejspíš opět druhotně přemístěné lidské ostatky a to v kontextu podpodlažních zásepů. Lze uzavřít, že v prostoru křížové chodby, v interiéru hlavní lodi i v bezprostředním okolí kostela probíhalo až do hlubokého novověku, a to do druhé poloviny 18. století, klasické pohřbívání, a to jak laiků, tak členů řádu nebo významnějších osobností jihlavského patriciátu, spojených různými vazbami s klášterem a kostelem. Dalšími archeologickými nálezy, doprovázejícími situaci v křížové chodbě a přilehlých traktech komplexu, byly četné zlomky převážně novověké keramiky a menší množství zlomků dlaždic. Je zajímavé, že v podlažních vrstvách presbyteria se vedle těchto nálezu a lidských ostatků vyskytovaly i kosti hospodářských zvířat.

Rekonstrukce hotelu Beseda, náměstí Svobody parc. č. 2831/1, 2833/1, 2833/2, 5902/3, 2832, 5903, 5902/1, 2831/2 [akce A 008/2003]

V červenci 2003 proběhl záchranný archeologický výzkum dvorkové části domu č.p. 1373 na náměstí Svobody (obr. 3:2). Výzkum byl vyvolán plánovanou výstavbou objektu podzemních garáží (Hejhal 2003c). Lokalita se nachází v prostoru, které ve středověku zaujímalo jihlavské Křížové předměstí. V 17. století se zkoumaný prostor ocitl v předpolí barokního pevnění města. Na plánu z roku 1647, zobrazujícím situaci při dobývání Jihlavy císařským generálem von Buchheimem, je zhruba v prostoru zkoumané plochy umístěna dělostřelecká baterie a menší reduta. Z tohoto místa byl veden dělostřelecký útok na prostor Křížové brány. Na plánech Jihlavy z roku 1835 a 1884 je v místě zkoumané plochy zahrada, stejně tak jako u dvorních částí parcel ostatních domů v tomto bloku. Souřadnice lokality na státní mapě 1:5000 – odvozené, list Jihlava 7-4 jsou 177 mm od západní sekční čáry: 72 mm od J s. č. (měřeno na střed lokality). Zkoumaná plocha je součástí domovního bloku vymezeného na západní straně ulic Havlíčkova, na jižní straně náměstím Svobody, na východní straně ulic Srážná a bezejmennou spojkou mezi ulicemi Srážná a Havlíčkova na straně severní. V době předstihového výzkumu nebyla zkoumaná plocha zastavěná. Lokalita se nachází na severní hraně mírně se k severu sklánějící plošiny. Nadmořská výška lokality je cca 514 m (obr. 7).

Obr. 7. Náměstí Svobody, hotel Beseda. Situační plán lokality. Náměstí Svobody Platz, Grabungssituation.

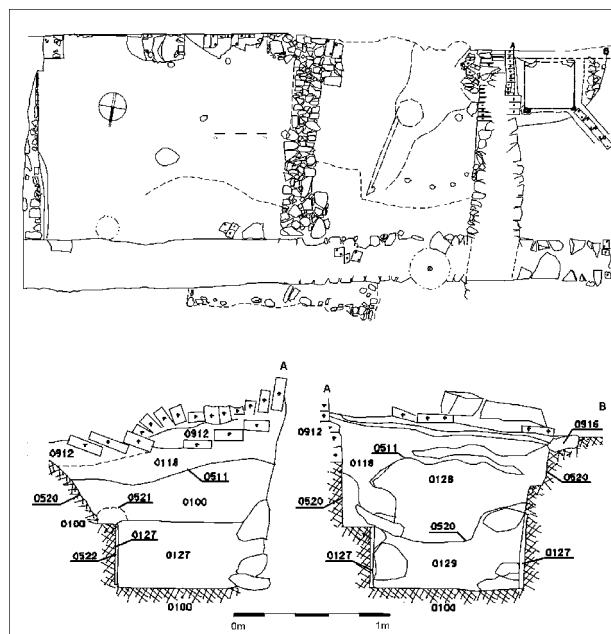
Postup výzkumných záchranných prací se přímo odvíjel od postupu prací stavebních. Plocha byla strojově snížena za dohledu archeologa a následně byly začištěny a zdokumentovány profily, které umožnily stratigrafické studium lokality. V celé ploše výzkumu bylo výkopem dosaženo skalnatého podloží (0100). Na podloží nasadaly vrstvy převážně vyrovnávacího charakteru (0101-0113). Tyto vrstvy bylo možno na základě převážně keramického materiálu datovat do vrcholného novověku (18.-20. stol.). Na severním profilu byl dokumentován výrazný výkop 0506, který můžeme interpretovat jako úpravu terénu pro vznikající zahradu. S tím koresponduje

i charakter na dno výkopu nasedající vrstvy (0105). Byly zdokumentovány také dvě kameno-cihlové zdi, představující zbytky starší lehčí zástavby (0900-0902, 0903). Obě dokumentované zdi byly založeny na novověkých navázkách.

Na celé ploše výzkumu nebyly zachyceny žádné archeologické situace, které bychom mohli datovat do období středověku. Zástavba středověkého Křížového předměstí byly stržena již v 17. století v souvislosti se stavbou bastionové pevnosti. Po zrušení a zániku barokního opevnění byl terén důsledně vyklizen od stavebních destrukcí až na rostlé podloží. Na vyčištěné ploše vznikla v 2. pol. 18. století zahrada. Doklad úpravy terénu před založením zahrady spojujeme s výkopem 0506, který byl dokumentován na řezu č. 6 na severní straně zkoumané plochy. Charakter nezastavěného prostoru si lokalita zachovala v podstatě dodnes. Podobná situace byla zachycena i při záchranném archeologickém výzkumu na sousední parcele (Zatloukal 1997).

Stavba nové haly EKON, Havlíčkova ulice [akce A 107/2003]

Na samém sklonku roku 2003 byl proveden záchranný archeologický výzkum v proluce v Havlíčkově ulici. Zkoumaná lokalita se nachází na východní straně ulice v prostoru tzv. Špitálského předměstí, situovaného v severním předpolí vlastního královského města vymezeného hradbami (obr 3:3). Doba jeho založení není známa. Nejpozději to mohlo být někdy krátce po založení města. Jeho poloha na spojnici mezi původní osadou za řekou a městem spolu s vidlicovitou návší by mohla poukazovat na předlokační charakter možného původního hornického sídliště. Tato domněnka však není podložena ani archeologicky, ani písemnými prameny. Důležitost Špitálského předměstí podtrhuje i existence dvou bran, Špitálské a Křížové, vzdálených pouze 100 m od sebe s navazujícími komunikacemi spojujícími město se Špitálským (ul. Havlíčkova) a soused-

Obr. 8. Havlíčkova, plošná situace výzkumu a řez jímkou. Havlíčkova Straße, Grabungssituation und ein Plan der Abfallgrube.

ním Křížovým předměstím (ul. Srázná). Na Špitálském předměstí se měla u městského chudobince nacházet i kaple sv. Jiří. Ta byla zrušená v r. 1787 a zbořena po požáru r. 1794. Předměstí byla využívána pro rozvoj řemesel, která nebyla ve vnitřním městě žádoucí, na druhé straně u nich lze předpokládat větší podíl zemědělské výroby než ve vlastním městě. Špitálské předměstí bylo zřejmě nejstarší a také nejrozvinutější. V 16. století došlo ke stabilizaci předměstské zóny, která kolem roku 1600 čítala kolem 200 domů (vnitřní město téměř 600). Jihlavská předměstí vždy trpěla během válečných období, např. za husitských válek a poté hlavně za třicetileté války, kdy bylo kompletně přestavěno městské opevnění, byl vybudován systém barokních bastionů a předměstí v pásu okolo městských hradeb byla zplanýrována. Bastionový systém byl již r. 1783 bourán a docházelo k návratu do předbělohorského stavu, kdy se předměstská zóna znovu napojovala na zástavbu vnitřního města (ulice Havlíčkova a Srázná na Špitálském a Křížovém předměstí).

Na lokalitě proběhla nejprve strojová skrývka do hloubek 0,7-1,0 m od stávajícího povrchu. Poté byla výzkumná plocha precizně začištěna ručně a následně byly odebírány jednotlivé uloženy a bylo preparováno nalezené zdivo a další odkryté konstrukční prvky. Nalezeny byly zbytky někdejší pozdně středověké a novověké zástavby předměstí v podobě systému nosných zdí a lehčích příček. Nálezová situace dovoluje interpretaci celého komplexu jako klasického středověkého domu rázu s přízemním dvojtraktem doprovázeného dvorní částí parcely. Uvnitř systému zdí byly odebírány podlažní a komunikační vrstvy související s užíváním domu. Pod nimi, v těsném kontaktu s geologickým podložím, se nacházely již starší komunikační horizonty, obsahující keramiku 13., 14. a pravděpodobně i první poloviny 15. století. Zajímavým nálezem byla čtvercová a poměrně mělká jámka, zpevněná dřevěnými fošny na čtyřech rohových hranolech s drážkami. Jáмка se nacházela v superpozici s nosným zdivem domu a v její výplni se nacházela keramika výlučně z 13. až 14. století. K movitým archeologickým nálezům patří vedle keramiky a kostí hospodářského zvířectva také hrudky rudních minerálů (baryt) obsahující galenit, tedy rudu s malým obsahem stříbra, která byla těžena v Jihlavě a okolí od 13. století. Podobně se v nejstarších zjištěných kulturních vrstvách nalézaly i zlomky rudniny zasažené žářem. To může být s určitou opatrností považováno za nepřímý doklad hutnění rudy v prostoru předměstí.

Rekonstrukce plynovodu, ulice Pod Jánským vrškem [akce A 013/2003]

V souvislosti s hloubením výkopů pro rekonstrukci NTL a STL plynovodu se v únoru až dubnu 2003 uskutečnil záchranný archeologický výzkum (Hejhal 2003d). Plocha provedeného archeologického výzkumu se nachází v bezprostřední blízkosti Jánského vršku (obr. 3:4). Počátky předlokačního osídlení města Jihlavy jsou hledány právě v okolí kostela svatého Jana Křtitele. Písemná zmínka o tomto sídlišti se váže k roku 1233 a to v souvislosti s odprodejem patronátu ke kostelu svatého Jana Křtitele a dalších okolních vsí znovu želivskému klášteru. Touto listinou potvrzuje olomoucký biskup Robert převod jihlavského a humpoleckého zboží z držení řádu německých rytířů zastoupeného komturem Heřmanem Balkem želivskému klášteru zastoupenému opatem Heřmanem

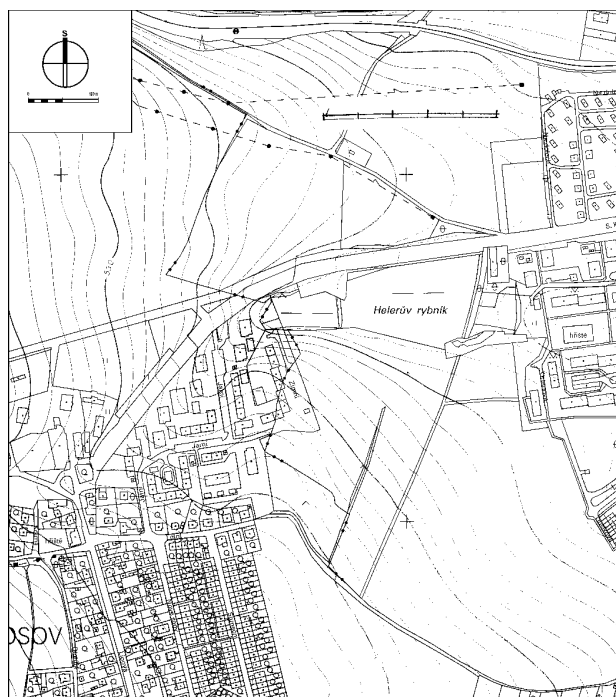
včetně patronátního práva ke kostelu sv. Jana Křtitele, což je v podstatě první zmínka o existenci vesnice Jihlava (CDB III/1, s. 48, 49; Jaroš 1999, 12). V roce 1234 darovali markrabě Přemysl a královna Konstancie nově vzniklému klášteru cisterciáků Porta Coeli v Předklášteří u Tišnova kromě jiného také statek Jihlava s mýtem a okolními vesnicemi (CDB III/1, s. 88; Jaroš 1999, 12). Držbu potvrzuje r. 1235 papež Řehoř IX. a roku 1238 král Václav I. (CDB III/1, s. 150-152, č. 120; s. 223-225, č. 180; Jaroš 1999, 12). Po roce 1240 získal Václav I. Jihlavu od tišnovského řádu zpět (CDB III/2, s. 353-356, č. 260). V letech 1240-1243 došlo k založení kolonizačního hornického města Nová Jihlava.

Sledovaný výkop prochází podél toku řeky Jihlavy a kolem úpatí Jánského kopečku, v podstatě po vrstevnici 470 m n. m. Výzkumná záchranná akce v okolí Jánského vršku přinesla základní informace o stavu zachování geologických a archeologických terénů v tomto prostoru. Pod vrstvou ornice, popř. pod současným asfaltovým povrchem se nacházejí historické terény komunikačního charakteru. Jedná se o souvrství výjimečně zpevněná novověkým štetováním. Jen lokálně se vyskytovaly písčité až jílovité vrstvy, které možno označit jako geologické podloží, respektive druhotně redeponovaný geologický materiál. Součástí sídlištní komunikační stratigrafie jsou i lokálně se vyskytující vrstvičky s komponenty žaru, jako propálené hrudky hlíny nebo uhlíky. Jejich historická interpretace však vzhledem k malému rozsahu a charakteru terénní akce bohužel není bez širších souvislostí a pozorování možná. V tomto ohledu lze uzavřít, že jakákoliv další stavební akce v tomto prostoru může přinést tolik potřebné a cenné informace o předlokačním osídlení Jihlavy.

Výstavba obytného komplexu bytových domů Na Dolech II [číslo akce]

V souvislosti s rozsáhlou výstavbou nového sídliště na SZ okraji Jihlavy, byly zahájeny záchranné práce v prostoru mezi místními částmi Staré Hory a Horní Kosov (obr. 9). Jedná se o lokalitu, která se nachází v bezprostřední blízkosti zaniklé středověké hornické aglomerace, zkoumané v roce 2002. V první etapě archeologického výzkumu bylo prozkoumáno okolo 1,5 ha plochy a nalezeno několik desítek nevýrazných archeologických objektů v podobě jam a dalších nepravidelných struktur. Výjimku představoval nepravidelně kruhový objekt s téměř kolmými stěnami. Dosahoval hloubky kolem 2,5-3 m, přičemž jeho dno nebylo zjištěno. Na základě analogických situací z prostoru středověkého kutiště vzdáleného asi 600 m se lze domnívat, že se jedná pravděpodobně o průzkumnou šachtici. Její umístění je poměrně atypické, protože v tomto prostoru nebylo prokázáno žádné zrudnění a tzv. starohorská dislokační zóna je situována o několik set metrů východněji. Přesto lze říci, že odkrytá plocha a zde nalezené archeologické objekty představují doklady blíže nespecifikovaných aktivit v prostoru periferní zóny starohorských dolů.

Pokud jde o movité archeologické nálezy, pocházejí ve velké míře z povrchových sběrů na lokalitě, v menším množství pak z vlastních archeologických objektů. Část souboru patří do staršího období zdejšího osídlení a dolování, tj. do 13. a 14. století, větší část nálezů však náleží do mladší periody závěru středověku a novověku. Archeologický výzkum pokračuje ve zbývající ploše stavby v roce 2004.

Obr. 9. Jihlava-Staré Hory a Horní Kosov, situace zkoumané lokality. Baufläche zwischen Staré Hory (Altenberg) a Horní Kosov (Obergoß).

Literatura:

- CDB – Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I-IV. (ed. Friedrich, G. ss.). Praha 1904-1965.
- Hejhal, P. 2003 a: Jihlava, Joštova ulice. Penzion. Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu č. j. 9/03, ARCHAIA Brno, o.p.s.
- Hejhal, P. 2003 b: Jihlava, Komenského 36. Socioterapeutické centrum (adaptace dvorního objektu). Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu č. j. 38/03, ARCHAIA Brno, o.p.s.
- Hejhal, P. 2003c: Jihlava, náměstí Svobody č.11 (č.p. 1373) – Hotel Beseda. Zpráva o archeologickém výzkumu č. j. 30/03, ARCHAIA Brno, o.p.s.
- Hejhal, P. 2003d: Jihlava, Pod Jánským kopečkem. Rekonstrukce plynovodu NTL a STL. Zpráva o archeologické akci č. j. 16/03, ARCHAIA Brno, o.p.s.
- Hoffmann, F. – Jaroš, Z. – Pisková, R. – Svěrák, V. 2000: Jihlava. Historický atlas měst České republiky. Svazek č. 8. Praha – Jihlava.
- Kováčik, P. – Merta, D. 2000: Jihlava, Husova ulice 28. Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu č. j. 16/00, Archaia Brno.
- Kováčik, P. – Merta, D. 2002: Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu v Husově ul. 32, č. parcely 3364 v Jihlavě č. j. 02/02, Archaia Brno, o.p.s.
- Jaroš, Z. 1999: Jihlava v datech. Jihlava.
- Kyncl, T. 2003: Výzkumná zpráva. Dendrochronologické datování dřevěných prvků vyzvednutých při archeologickém výzkumu domu Husova 32 v Jihlavě. Praha.

- Mráz, V. 2003: Jihlava, Husova ulice 34. Zpráva o archeologické akci č. j. 03/03, Archaia Brno, o.p.s.
- Vařeka, P. 2002: Zahloubené stavby v českých městech vrcholného středověku – zemnice nebo suterény nenalezených domů? In: Archeologie nenalezaného. Praha, 252-285.
- Zatloukal, R. 1994a: Záchraný archeologický výzkum v presbytáři kostela Povýšení svatého Kříže v Jihlavě – Die Rettungsgrabung im Chor der St. – Kreuz – Kirche in Jihlava (Iglau), Vlastivědný sborník Vysočiny 9, oddíl věd společenských, 205-213.
- Zatloukal, R. 1994b: Jihlava, Křížová 4. Nálezová zpráva o záchraném archeologickém výzkumu č. j. 57/94, ÚAPP Brno.
- Zatloukal, R. 1997: Jihlava, Havlíčkova ulice. Supermarket Billa Jihlava, Nálezová zpráva č. j. 60/97, ÚAPP Brno.

Resumé

Joštova Straße, Parzelle Nr. 68 [Aktion A11/2003]

Im Hoftrakt der Stadtparzelle in Joštova Straße wurde im April 2003 eine Sondagegrabung durchgeführt. Diese Grabungen haben eine unikate Situation aus dem Mittelalter erforscht. Unter den jüngeren neuzeitlichen und spätmittelalterlichen Schüttungsschichten wurden intakte Siedlungsobjekte entdeckt und dokumentiert. Diese Objekte lagen schon unmittelbar auf dem ursprünglichen Niveau, welches im 13. Jahrhundert benützt wurde. Es handelt um die Reste eines Grubenhauses, d.h. um die Baureste eines Kellers eines mittelalterlichen Bürgerhauses, welcher nach der Keramik im 13. Jahrhundert erbaut wurde. Neben dem Objekt befand sich eine größere Grube, welche nach der stratigrafischen Analyse noch ein wenig älter als der Keller des Hauses ist. Neben der Keramik und den Tierknochen gehören zur bemerkenswerten Fundsorte verschiedene Silber- und Kupferschlacken. Sie hängen sehr wahrscheinlich mit dem mittelalterlichen Silberbergbau und der Silberverhüttung zusammen.

Komenského Straße 36, Parzelle Nr. 2818. [Aktion A 012/2003]

Während des Jahres 2003 verlief im Hoftrakt des Hauses in Komenského Straße Nr. 36 eine Rettungsgrabung. Die Anlage befindet sich unmittelbar außerhalb der mittelalterlichen Befestigungslinie, welche während der Schwedischen Okkupation Iglaus im Jahre 1645-1647 stark überbaut wurde, gleichzeitig wurde auch der südliche Teil der mittelalterlichen Hospitalsvorstadt planiert. Die Grabung hat ein massives Fundament identifiziert, welches der jetzt schon abgebauten Stadtmauer aus der Neuzeit entspricht. Unsicher ist, ob die Mauer aus den Zeiten vor dem Jahre 1645 stammt, oder mit der Bauaktivität des schwedischen Projektanten Mathias Richter zusammenhängt.

Husova Straße 34 [Aktion A 026/2003]

In Husova Straße Nr. 34 haben die Archäologen von Archaia Brno Rekonstruktionsarbeiten im hinteren Trakt des renaissancezeitlichen Hauses dokumentiert, wo in einem kleineren Schnitt mittelalterliche Befunde festgestellt wurden. Es handelte sich um eine aus Holz gezimmerte Abfallgrube von quadratischem Grundriss. Die Wände waren aus breiten Bret-

tern und den vier Pfosten gebaut. Im selben Planum wurden noch ein paar kleinere Pfosten festgestellt. Nichtsdestoweniger befinden sich bei der Südseite des Schnittes zwei größere Piloten (ringförmige Pfosten), welche man als Konstruktionsteile der älteren Bauphase des Hauses interpretieren darf. Die hölzernen Überreste haben Spezialisten analysiert und überraschenden Ergebnisse geliefert. Das Holz datiert in die Jahre 1314-1327/1328. Die massiven Pfosten kommen aus dem Zeitabschnitt 1241/1242-1249/1250. Aus dem Stadtgebiet erbrachten diese Funde die ersten exakten Daten überhaupt.

Kirche zu Maria Himmelfahrt und Minoritenkloster [Aktion A 024/2003]

Während des Jahres 2003 wurde die Rekonstruktion des Areals des Minoritenklosters fortgesetzt. Der Komplex befindet sich am Westrand des Stadtbereiches. Das Objekt gehört zu den schönsten Denkmälern und zu den am besten erhaltenen mittelalterlichen Gebäuden in Iglau. Nach der Grabungskampagne im Jahre 2002, welche sich namentlich auf den Raum der ehemaligen St. Wolfgangskapelle und auf das Presbyterium konzentrierte, ist diesmal im Kreuzgang eine Forschung und Dokumentation durchgeführt worden. Unter dem Terrakottapflaster wurden Kommunikations- und Schüttungsschichten identifiziert. Ganz ähnlich wie im vorigen Jahr haben die Archäologen auch im Ambit Fundamente einer Krypta festgestellt. Unter den Funden seien neuzeitliche Keramik und weiter menschliche Knochen erwähnt. Sehr interessant sind auch Menschenknochen, welche in den Fußbodenschichten zusammen mit Tierknochen vermischt sind.

Náměstí svobody (Freiheitsplatz) [Aktion Nr. A 008/2003]

Im Sommer 2003 wurde die Rekonstruktion des ehemaligen Hotels „Beseda“ am Náměstí svobody-Freiheitsplatz durchgeführt. Die Rekonstruktion bedeutete den Abbruch aller dort stehender Gebäude, ausgenommen des Hotels selbst, und ferner den Aushub einer ausgedehnten, etwa 5 m tiefe Baugrube für den Garagenkomplex im Hinterbereich. Die historische Topografie der Fundstelle ist jedenfalls sehr interessant und kompliziert. Der heutige Náměstí svobody-Freiheitsplatz befindet sich nur etwa 150 m nördlich der mittelalterlichen Stadtmauer Iglaus. Das heißt, dass sich dieser Ort schon in der historischen HI. Kreuz-Vorstadt befand. Während des 17. Jahrhunderts ist die Bebauung wegen der neuzeitlichen Befestigung geschliffen geworden. Exakt unter dem heutigen Hotel sollte Graben und Kontrascarpe erbaut werden. Bei der Grabung hat man sehr umfangreiche neuzeitliche bzw. subrezente Stratigrafien dokumentiert, erst in einer Tiefe von etwa 2 m hat man die ältere Schichten ergraben. Diese Schichten lassen sich nach der Keramik ins 18.-19. Jahrhundert datieren. Man kann den Schluss ziehen, dass die Fundstelle massive und starke Änderungen durchlaufen ist. Dazu gehört die Zerstörung der neuzeitlichen Befestigung, die Planierung des Vorfeldes von Iglau und der Wiederaufbau der Vorstädte – diesmal aber schon ganz modern einschließlich der Industrieareale.

Havlíčková Straße [Aktion Nr. A 107/2003]

Im Rahmen der ehemaligen Iglauer Hospitalsvorstadt, ist an der Havlíčkova Straße nach mehr als 8 Jahren wieder eine archäologische Grabung durchgeführt worden. Es handelt sich

um eine Bauparzelle östlich der Havlíčkova Straße, welche unmittelbar an der Srážná Straße liegt. Die Fundstelle befindet sich 300 m nördlich des ehemaligen Spitalstores (Abb. 2:3). Bei der Ausgrabung wurden etwa bis in 0,7-1,0 m Tiefe zuerst die neuzeitlichen Planierungsschichten abgedeckt. Auf diesem Planum hat man die Fundamente von Steinmauern und Siedlungsschichten identifiziert. In einer Superposition mit dem nördlichen Fundament der Mauer befindet sich der stratigrafisch älteste Befund mit Pfostenlöchern und mit einer gut erhaltenen Abfallgrube. Unter den Funden sind Keramik, Tierknochen und eiserne Gegenstände hervorzuheben. Die Zeitstellung der ältesten Schichten und Befunde liegt nach der Graphittonkeramik am Ende des 13. bzw. in der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts. Eine ganz besondere Fundsorte sind kleinere Barytstücke mit Galenit. Es handelt sich um Silbererz, welches im Mittelalter in Iglau massiv abgebaut wurde. Die Situation in Havlíčkova Straße lässt sich als Überreste eines spätmittelalterlichen Hauses in der historischen Vorstadt interpretieren. Diesen Ort haben die Iglauer noch früher besiedelt, und zwar im 13. Jahrhundert. Aus dieser Phase stammen Siedlungsschichten auf gewachsenem Boden und ferner Holzkonstruktionen, wie Pfostenlöcher und Abfallgruben. Unsicherheit herrscht hinsichtlich der Interpretation der Funde von Galenitstücken. Sie könnten nämlich die Silberverhüttung in diesem Bereich der mittelalterlichen Stadt Iglau beweisen.

Umgebung des Johannsberges [Aktion Nr. A 013/2003]

Bei der Rekonstruktion einer Gasleitung an der Nordseite der Stadt kam es zum Aushub einer Künette in der Gasse Pod Jánským vrškem (Unter dem Johannsberg). Der Bau wurde in der genannten Gasse und im Abschnitt unter der Kirche des Johannes des Täufers verfolgt. Das Objekt und seine Umgebung liegt im Bereich der ältesten Besiedlung Iglaus, welche am Anfang des 13. Jahrhundert entstand. Diese Lokalität ist also das Areal des ehemaligen Marktes Iglau, das sogenannte Alt-Iglau, welches das älteste Siedlungs- und Agrarzentrum an der Landesgrenze war. Der Bau hat nur jüngeren Schichten aus der Neuzeit gestört. Ältere Funde sind in diesem Teile der heutigen Stadt überhaupt nicht gefunden worden.

Neubaugebiet zwischen Staré Hory (Altenberg) und Horní Kosov (Obergoss – Aktion Nr. A 087/2003]

Unweit der mittelalterlichen Bergbauagglomeration bei Jihlava – Staré Hory (Altenberg) ist im Herbst 2003 eine große Baustelle eröffnet worden, und der Bau wird noch im Jahre 2004 weitergehen. Auf der Grabungsfläche sind in der ersten Phase des Aushubes nur kleinere Objekte ausgegraben worden. Diese Lokalität kann man als die Peripherie des Bergbauareals interpretieren.